

■
AHMET YAŞAR OCAK,
KÜLTÜR KAYNAĞI TARİHİ OLARAK EVLİYA MENÂKİBNÂMELERİ,
Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

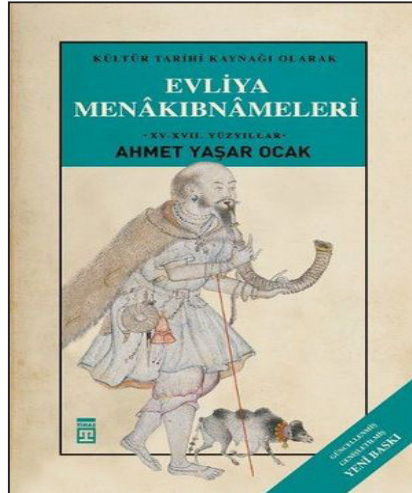
Doktora Öğrencisi

MUSTAFA NALBAT

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

orcid.org/0000-0002-1094-3382

ethemnalbat72@gmail.com

İslam kültür ve inanç tarihine tasavvufun yaptığı en ilginç katkılardan birinin evliya menkabeleri olduğu şüphe götürmez. Müslüman halk inançlarını hâlâ derinden etkileyen ve ona bir çeşit evliya kültü mahiyeti kazandıran evliya menkabelrinin, bu kültürün tarihi, sosyolojik, psikolojik ve folklorik açıdan incelenip anlaşılmasında birinci derecede bir kaynak gurubu olduğu da açıktır.

Arapça *nekabe* (نقاب) (isabet etmek bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek) kökünden türeyen menkabe (çoğulu menâkıb), sözlükte “Öğütlenecek güzel iş hareket ve davranış” manalarına gelmektedir. Terim, çoğul şekliyle bu manasında ilk defa IX. yüzyıldan beri kaleme alınan hadis külliyatlarında, Hz. Peygamber’in ashabının meziyet ve faziletleri için kullanılmış görünmektedir. Bundan başka tarihi şahsiyetlerin, tercüme-i halleri, sâlih amel işleyenlerin ve mukaddes şehirlerin tasvirini yapan yazılar hakkında da kullanılmıştır.(s.21) Pertev Naili Boratav, menkabeyi efsane içerisinde ele alarak dinsel içerikli efsanelere eskiden Türkçede menkabe dendiğini aktarmıştır.¹

Ahmet Yaşar Ocak tanımını yaptığımız Evliya Menâkıbnâmeleri adlı eserinde menkabelerin bir bölümünü oluşturan evliya menkabelerinin Türk kültürünün İslamî dönemde ortaya koyduğu en önemli edebi mahsullerden biri olarak görmektedir. Bu menkabelerin Türk İslam kültürünün tarihini, sosyolojik, psikolojik ve folklorik açıdan incelenmesinde kaynaklık edebileceğini belirtmektedir. Eserin ilk baskısı 1983 yılında yapılmış olmasına rağmen evliya menkabelerinin bu yönüne vurgu yapan çalışmaların hâlâ sınırlı düzeyde olduğu söylenebilir.

Eser giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte menkabe, keramet ve veli kavramlarının lügat manaları verilmiştir. Menkabe ve keramet kavramlarının tanımlarına, mucize, istidrac gibi benzer terimlerden farklarına değinilmiştir.

Kitabın birinci bölümünde genelde Müslüman Türkler’de özelde ise veli (evliya) düşüncesinin (Ocak’ın ifadesiyle kült) teşekkülüne ve veli tiplerine değinilmiştir. Veli kültü kısaca “Allah (c.c) tarafından ih-san edilen” fevkâlede kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup ona yakın

¹ Gülerer Salih “Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı”, *Tarih Okulu Dergisi* 6, sy. 16 (2013): 235

kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda -sağ veya ölü iken yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için bazı ritüel yollara başvurulması şeklinde tarif edilmiştir.(s.33)

Kitabın ikinci bölümünde İslam âleminde ve Türklerde evliya menkabelerinin nasıl ortaya çıktığı anlatılmıştır. Bu çerçevede halkın dinin resmi çerçevesiyle yetinmemesi, Kur'an'da geçen peygamberlerin mucizeleri, keramet telakkisi, İslamiyet'ten önceki eski Arap efsaneleri ve mitleri, Yahudi ve Hıristiyan ve Budist kaynaklı menkabelerin etkisinden bahsedilmiştir. Evliya menkabelerinin masal, efsane ve destan gibi edebi türlerle benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmuştur. Evliya menkabelerinin toplumun sosyal veçhesine ışık tuttuğu, insanın gizli özlemlerinin ve inandığı bazı değer hükümlerinin zafere ulaştığı kusursuz, ideal bir dünyanın tasvirini gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Bu bakımdan da toplumun psikolojik çehresinin ifadesi oldukları belirtilmiştir.

Kitabın bu bölümünde menkabelerin tarihi kaynak olarak önemini ortaya koymak için tarihi ve içtimai gerçeklere dayananlar ve hayali olanlar diye iki guruba tasnif edilmiştir. Klasik tarihçilerin pek itimada şayan bulmadıkları evliya menkabelerinin bazen belgelerin ve vekayinâmelerin süküta geçtiği çok önemli birtakım olayları yansıtabileceklerine dikkat çekilmiştir.(s.62).

Menâkıbnâme tür olarak da tasnif edilmiştir. Buna göre evliya tezkireleri - tabakatı, biyografi mahiyetinde menâkıbnâmeler ve toplama menâkıbnâmelerin(s.66) hangi yönlerden tarih araştırmalarına kaynaklık edebileceği üzerinde durulmuştur.

Kitabın üçüncü bölümünde Türk destanlarının, Türkler'de menâkıbnâme edebiyatının doğuşuna etkileri değerlendirilmiştir. Türklerin menâkıbnâmeciliği İslami dönemde buldukları coğrafyalara ve devletlere göre değerlendirilmiştir. Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han hakkında yazılmış *Tezkire-i Satuk Buğra Han* ile Anadolu beylikleri döneminde Babailer İsyanı'nı konu edinen *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye* örnek olarak verilmiş, bu menâkıbnâmeler de anlatılanların tarihi olaylarla uyumu üzerinde durulmuştur.

Kitapta Osmanlı dönemindeki menâkıbnâmeler ise yüzyıllara göre değerlendirilmiştir. Bektaşilik, Halvetilik gibi tarikatla-

rın bu konuda öne çıktıkları vurgulanmıştır. Bu dönemde yazılmış menâkıbnâmelerden bahsedilerek bunların kahramanları olan şeyhlerin hayatlarına, mensup olduğu tarikatlara, döneminin tarihi olaylarına, sosyal ve psikolojik yapısına ışık tuttuklarına değinilmiştir.

Kitabın dördüncü bölümünde evliya menkabelerinde motif kavramı incelenmiştir. Evliya menkabelerindeki motiflerin kerametleri temsil ettiği vurgulandıktan sonra kaynakları açıklanmıştır. Bu bölümde motiflerin fonksiyon ve mahiyet açısından mütâlâsı esasına dayanan tasnif ve envanter çalışması yapılmıştır. Bu tasnif çalışmasında tabloların kullanılması araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Bu çalışmada yedisi Sünî, yedisi Bektaşî olmak üzere on beş menâkıbnâme kullanılmıştır.

Gayesinin tasavvuf tarihi ve edebiyatındaki menâkıbnâme türü eserler hakkında kesin sonuçlara varmak değil menâkıbnâmelerin tarihi bir kaynak olarak kullanılabilceği hususuna dikkat çekmek olduğunu belirten yazarın bu çalışması, alanında önemli bir boşluğu dolduracak niteliktedir. Kitabın son baskısında dipnotların zenginleştirilmesi, kaynakçanın makaleler, kitaplar ve tezler başlıkları altında düzenlenmesi araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır.